

Фурсенко Тетяна Федорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
історії музики і методики музичного виховання
ІФІМ РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

Постановка проблеми. Будучи частиною вільного часу, дозвілля привертає молодь нерегламентованістю і добровільністю вибору різних форм діяльності, емоційною забарвленістю, демократичністю. Для значної частини молодих людей соціальні інститути дозвілля є провідними сферами соціально-культурної інтеграції і особистісної самореалізації. Проте всі ці переваги дозвіллевої сфери діяльності поки що не стали надбанням, звичним атрибутом способу життя молоді. Треба не тільки знати сучасні культурні запити молодих людей, передбачати їх зміну, але і уміти швидко реагувати на них, зуміти запропонувати нові форми і види дозвіллевих занять.

Аналіз останніх публікацій. Питання позашкільної роботи з учнівською молоддю розглядаються у працях сучасних вітчизняних дослідників А. Болгарського, Б. Бриліна, В. Дряпки, І. Климук, О. Сапожнік, М. Саркітова, Г. Шостака та ін. Науковці розглядають різні аспекти осмислення музики як феномена мистецтва, психолого-педагогічні проблеми її сприйняття, коло питань, пов'язаних з вихованням у дітей та юнаків інтересів, потреб, смаків, оцінних дій до музики, художніх установок до творчої діяльності, формування ціннісних орієнтацій у галузі музики.

Мета статті – розкрити зміст організації музичного дозвілля молоді.

Виклад основного матеріалу. Музичне виховання в школі не обмежується уроками музичного мистецтва, воно продовжується в організованих формах музичного дозвілля, в позакласній музичній роботі. До організованих форм музичного дозвілля відносяться всілякі музичні гуртки (сольного співу, музичні ансамблі: вокальні, інструментальні, вокально-інструментальні, гуртки навчання гри на музичних інструментах, музичний театр та ін.); рок-клуби, дискотеки, музично-літературні вітальні, брейн-ринги, музичні свята, фестивалі, конкурси, лекції-концерти та ін.

Існує багато форм позакласної музичної роботи, їх можна об'єднати в дві основні групи: *масові та гурткові*. Сама назва «масові форми» свідчить про те, що вони об'єднують велику кількість школярів, не вимагаючи від них особливих здібностей, спеціальних знань і навичок. Ці заходи епізодичні, не вимагають планомірних занять, достатньо тільки бажання й зацікавленості, і школярі стануть їх учасниками. Для гурткових форм характерна наявність керівника, розкладу занять, плану роботи, відносно постійний склад гуртківців.

Музична діяльність в умовах вільного часу здійснюється у процесі освоєння творів мистецтва у вигляді етапів почуттєвого контакту, сприйняття, відчуття, співпереживання, вибору того, що прийнятно, і відторгнення іншого. Саме після цього виникають дії з усвідомлення власної оцінки й інтерпретації, обговорення того, що подобається і що не подобається (і з яких причин). При цьому повинні здійснюватися зіставлення з іншими явищами культури, мистецтва, фактами життя тощо.

Молодіжне музичне дозвілля насичено в основному сучасною популярною музикою, що звучатиме у концертних залах, у домашніх умовах, дискотеках, рок-клубах, самодіяльних ансамблях.

Організоване музичне дозвілля обумовлює реалізацію цілеспрямованої дії на формування музично-естетичних інтересів і смаків особистості. У процесі музичного дозвілля творча діяльність придбає для учнів підліткового і юнацького віку велике значення як чинник, що впливає на підвищення культури. Тому необхідно послідовно розвивати музичну творчу діяльність в організованих формах музичного дозвілля. Організацією музичного дозвілля молоді, як правило, займаються позашкільні культурно-дозвілєві установи (Центри дитячої та юнацької творчості, Дома культури, клуби за інтересами тощо). Основною їх метою є створення необхідних умов для організації вільного часу школярів. Для цього у позашкільних культурно-дозвілєвих закладах для дітей і школярів функціонують гуртки і студії різних напрямків – художньої самодіяльності, художньої творчості, технічні. Перед позашкільними навчальними закладами поставлені численні і не менш складні завдання організації змістовного дозвілля учнівської молоді, залучення її до цінностей музичної культури.

Специфіка виховної роботи у позашкільних навчальних закладах полягає у тому, що здійснюється вона у сфері дозвілля. У цьому середовищі підлітки та юнацтво розкріпачені і відчувають себе більш вільно, ніж у школі. Тут немає жорсткої дисципліни і панує педагогіка співробітництва.

Принциповою умовою ефективності виховного впливу у позашкільній роботі, з нашого погляду, є створення суб'єкт-суб'єктної гармонійної єдності почуттєвої, волюв'язної сфери творчої діяльності учнів на будь-якому етапі їх розвитку, гуманізація педагогічного процесу. А. Сущенко слушно зауважує: «...гуманізація позакласної роботи означає, що в структурі її цілей перевага надається формуванню «людини гуманної», «людини духовної», яка може відокремити «добро» і «зло», здатної відстоювати свої моральні принципи і, в разі необхідності, протистояти тиску середовища» [4, с. 276].

Гуманізація позашкільної роботи полягає в її олюдненні, тобто визнанні цінностей молодої людини як особистості, її права на свободу, щастя, соціальний захист, стимулювання та спрямування її внутрішніх сил на самовиховання і самовдосконалення. Треба дати учню простір для вибору діяльності та засобів організації свого повноцінного життя, відчуття своєї цінності, значущості, людської гідності, реалізації своєї поведінки і діяльності згідно зі своїми прагненнями і соціальними нормами, для осмислення і засвоєння універсальних загальнолюдських цінностей.

Особистісно зорієнтоване виховання, ідеї гуманізації і демократизації освіти є першочерговими завданнями перебудови виховної роботи у сучасних позашкільних навчальних закладах. Саме в позашкільних закладах інтенсивніше, ніж у школі, проходить процес формування найважливіших характеристик повноцінної особистості: позитивне ставлення до власного життя, здатність до безперервного духовно-творчого самовдосконалення; соціальна відповідальність, культура інтелектуально-дозвіллевої діяльності та інші.

У зв'язку з тим, що великою популярністю серед дітей середнього і старшого шкільного віку користується сучасна музика масових жанрів, зокрема поп- і рок-музика, тому поширеними формами залучення учнівської молоді до музичної культури є: музичні ансамблі, рок-групи, оркестри, музичні клуби, лекторії, гуртки сольного співу і інструментальної музикування. Тут організація музично-творчої діяльності учнів спирається на музично-естетичні інтереси та потреби, усвідомлене сприйняття естетичної цінності народної, класичної і популярної молодіжної музики, а також з включенням комплексу музичної діяльності школярів: сприйняття, виконання і творчості.

Основною формою роботи в гуртках і студіях є перш за все освітній процес. Планування роботи з організації музичного дозвілля підростаючої молоді здійснюється на основі навчальних програм для позакласної роботи. Науковцями та педагогами-практиками було створено різноманітні навчальні програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку, що рекомендовані Міністерством освіти і науки України [2], програми факультативних курсів та

курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю [3], програма для профільної освіти (5-12 класи) «Постановка голосу» (сольний спів) [1], програма «Музичне виховання в основній школі» (Т. Фурсенко) для позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах [5], навчальна програма «Музичні ансамблі» (Т. Фурсенко) використовується для роботи зі старшокласниками [6], програма навчання гри на духових інструментах (8-12 класи) [1], та ін.

Програму «Музичне виховання в основній школі» (Т. Фурсенко) [5] можна використовувати для організації роботи з вокально-інструментальними естрадними ансамблями, вокальними ансамблями, рок-групами, рок-клубами, вокалістами, інструменталистами (навчання гри на гітарі, синтезаторі, ударній установці). Її мета полягає в упровадженні педагогічних умов та технологій спрямованих на удосконалення процесу формування ціннісних орієнтацій підлітків у галузі музичної культури в музично-виконавських колективах, які функціонують у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. У розробленій програмі виокремлено основні завдання навчання і виховання підлітків у музичних ансамблях:

- виховання засобами музичного мистецтва ціннісних орієнтацій у сфері музики, естетичних ідеалів, позитивних моральних якостей, внутрішнього духовного світу, художньої культури підлітків;
- формування музичної свідомості, осмислення соціальної значущості музично-творчої діяльності, виховання активних пропагандистів музичного мистецтва;
- набуття певного обсягу музичних знань, умінь і виконавських навичок, які необхідні для подальшої музично-творчої діяльності.

Перелічені завдання, у свою чергу, визначають зміст і форми роботи естрадних музичних ансамблів підлітків. Навчання школярів гри або співу має вестися за двома головними і взаємозалежними напрямками. Один з них передбачає розвиток та удосконалювання виконавської майстерності.

Інший – ставить за мету розширення музичного світогляду, виховання активного слухача, естетично-розвинутої особистості.

Програма розрахована на три роки навчання. У ній передбачено навчання музичній грамоті, гри на інструменті (гітарі, клавішних, ударних), основам сценічного руху і ритміці, розвиток вокальних даних, вироблення навичок ансамблевої гри, акомпанування, одночасний спів і гру на інструменті, музично-освітні бесіди, слухання й обговорення музики, художніх явищ життя і культури.

До колективу приймаються всі бажуючі, зокрема ті, що не мають спеціальної музичної підготовки. Під час вступу до ансамблю перевіряються музичні дані дітей: слух, голос, почуття ритму, пам'ять. Школярі опановують гру на інструменті на першому році навчання, водночас розпочинається формування навичок ансамблевої гри (та співу).

Ансамблеві групи формуються з урахуванням музичних здібностей вихованців, а також анкетних опитувань і соціометричних досліджень загальної й музичної культури учнів, що є вирішальним чинником створення згуртованого колективу. Від цього багато в чому залежить успіх роботи ансамблю.

Музично-виконавські групи можуть складатися з різної кількості учасників, у залежності від типу ансамблю і мети навчально-виховного процесу: інструментальний чи вокально-інструментальний – від 2 до 7, вокальний – від 2 до 12 осіб. У підготовчій групі, як правило, займаються учні 5-8-х класів, у старшій 9-10-х класів. Остання може поділятися на дві підгрупи: концертну та дублюючу. Обидві вони працюють над спільним музичним репертуаром за єдиним навчальним планом. Це сприяє підтримці певного виконавського і художнього рівня ансамблю.

При ансамблі створюється постійно діючий музичний клуб з метою музично-естетичного виховання не лише членів ансамблю, але й підлітків та учнівської молоді, що захоплюються сучасною молодіжною музикою (рок-, поп-музикою, джазом). Теми для музичного клубу відібрані за принципом контрасту напрямів та жанрів музики. Подібний прийом обумовлений протиставленням молодіжної музики зразкам класичної та народної, що загострює інтерес підлітків до музики взагалі, поступово розширює кругозір школярів без психічної напруги і дискомфорту, без педагогічного тиску, таким чином формується установка на кращі зразки світової музичної культури. Заняття музичного клубу рекомендується проводити 1 раз на місяць. До підготовки його заходів художньо-просвітницького характеру – концертів, брейн-рингів, лекцій-концертів, диспутів доцільно залучати членів ансамблю.

Підрунтя навчально-виховного процесу складає вивчення музичної грамоти й елементарної теорії музики, що здійснюється на індивідуальних заняттях і заняттях зі сольфеджіо, які проводяться 1 раз на тиждень по одній годині протягом трьох років навчання. Розподіл навчального часу необхідно робити з урахуванням засвоєння й усвідомлення поставлених перед колективом художньо-творчих завдань.

Програмою передбачені індивідуальні заняття з вокалу, гри на шестиструнній (електрогітарі) гітарі, бас-гітарі, фортепіано, синтезаторі, ударних інструментах, групові заняття (у камерному ансамблі), колективні заняття. Перевіркою знань, умінь і навичок підлітків є публічні виступи. Спочатку перед однолітками і батьками, потім у формі творчих звітів і концертів на більш широку аудиторію.

Добір репертуару для ансамблів – найбільш складне завдання художнього керівника. Слід пам'ятати, що доцільно підібраний репертуар буде сприяти художньо-естетичному і технічному розвитку учасників колективу, дозволить вирішувати широке коло виховних завдань. До репертуару рекомендується включати високохудожні музичні зразки широкого кола стилів, жанрів і напрямів музичного мистецтва. У залежності від здібностей учнів педагог має визначити програмові вимоги для вихованців різного рівня підготовки.

Експериментальна програма «Музичне виховання в основній школі» була апробована у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів Автономної Республіки Крим та України, рекомендована для використання Міністерством освіти і науки України (протокол № 1/11–1080 від 03.04.2002 р.).

Інша навчальна програма «Музичні ансамблі» (Т. Фурсенко) використовується для роботи зі старшокласниками [6]. Вона розрахована на чотири роки навчання для учнів 9-12 класів.

Систематичне, послідовне і міцне засвоєння навчального матеріалу з музичного мистецтва у значній мірі визначається ретельним, науково обґрунтованим плануванням навчального матеріалу у кожній групі. Як свідчить практика, необхідно планувати як зміст кожного заняття, так і матеріал кожного семестру, всього навчального року. Тому спочатку необхідно зробити календарно-тематичне планування на семестр або рік, а потім зайнятися плануванням кожного заняття.

При складанні календарно-тематичного плану на семестр вчитель повинен керуватися навчальною програмою. Плани для занять музичного ансамблю розробляються на основі календарно-тематичного плану. Звичайно планування конкретного заняття здійснюється у вигляді робочого плану-конспекту. В ньому вчитель, керуючись плануванням на семестр, чітко указує тему, мету, завдання, тип, форму організації заняття, а також обладнання і літературу, кількість годин. Тут також фіксується послідовність усіх етапів (елементів) заняття з визначенням їх основного змісту і часу, що відводиться на кожну частину. В плані-конспекті вказується наочний матеріал, який повинен бути використаний на

занятті, методи та прийоми навчання.

При плануванні роботи зі школярами необхідно враховувати: відповідність змісту занять віковим особливостям учнів, їх інтересам; наявність у вихованців достатніх музичних знань, на основі яких вони могли б сприйняти, оцінити та виконати музичний твір; зв'язок даного заняття з іншими заняттями; можливість залучення всіх учнів до обговорення теми; організація необхідних умов для проведення занять; рівень розвитку у школярів емоційної сфери, на основі якої вони повинні сприймати, оцінювати та виконувати музичний твір.

Висновки. Організація музичного дозвілля молоді потребує кваліфікованих керівників, педагогів здатних гнучко і оперативно реагувати на зміни музичних потреб і інтересів підлітків та молоді. Дуже важливо вчителям музики правильно спланувати свою роботу, оволодіти сучасними методиками і особистісно орієнтованими технологіями організації і керівництва музичним дозвіллям підлітків і старшокласників.

Резюме. В статті розкривається зміст організації музичного дозвілля молоді. **Ключові слова:** організація, позашкільна робота, музичне дозвілля, молодь.

Резюме. В статье раскрывается содержание организации музыкального досуга молодежи. **Ключевые слова:** организация, внешкольная работа, музыкальный досуг, молодежь.

Summary. Maintenance of organization of musical leisure of young people opens up in the article. **Keywords:** organization, out-of-school work, musical leisure, young people.

Література

1. Довідник учителя художньо-естетичного циклу в запитаннях та відповідях / Упоряд. М. С. Демчишин. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – С. 370 – 400.
2. Програми з позашкільної освіти. Художньо-естетичний напрям. Вип. 1. – К.: Грамота, 2008. – 91 с.
3. Програми факультативних курсів та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю // Упоряд. О. Корнілова, О. Гайдамака. Рекомендовано для використання у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів за рішенням комісії з дисциплін художньо-естетичного циклу Науково-методичної Ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. – Х.: Ранок, 2009. – 192 с.
4. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічного процесу в основній школі: теорія і практика: [монографія] / А. В. Сущенко. – Запоріжжя. – Х-прінт, 2002. – 359 с.
5. Фурсенко Т. Ф. Музичне виховання в основній школі: експериментальна програма для позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах / Т. Ф. Фурсенко. – Ялта: Ельга, 2002. – 30 с.
6. Фурсенко Т. Ф. Музичні ансамблі / Т. Ф. Фурсенко // Програми факультативного курсу та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю // Упоряд. О. Корнілова, О. Гайдамака. – Х.: Ранок, 2009. – С. 164 – 179.

Подано до редакції 14.05.2012